

LUKÁCS OTTÓ:

AZ IPARI TERMELÉS FIZIKAI TERJEDELMÉNEK INDEXEIRŐL (VOLUMEN-INDEXEKRŐL)

A proletárdiktatúra egyik legfontosabb funkciója a szocializmus gazdasági építése. A szocializmus, majd a kommunizmus építése a termelés, elsősorban az ipari termelés szakadatlan gyors növekedését követeli meg. Az ipar termelésének gyors növekedése a szocializmus építésének törvénye és biztosítja a szocialista gazdasági rendszer fölényét a kapitalista gazdasági rendszer felett.

Sztálin elvtárs mondotta az első ötéves terv eredményeiről szóló beszámolójában: „Hogyan áll viszont a dolog az ipari termelés növekedése szempontjából a *kapitalista* országokban, melyek most kegyetlen válságot élnek át?

Vegyük a közismert hivatalos adatokat.

Ugyanakkor, amikor a Szovjetunió ipari termelésének mennyisége 1932 végére a háborúelőtti színvonal 334 százalékára *nőtt*, az Északamerikai Egyesült Államok ipari termelésének mennyisége ugyanez idő alatt a háborúelőttinek 84 százalékára, Angliáé 75 százalékára, Németországé 62 százalékára *süllyedt*.

Ugyanakkor, mikor a Szovjetunió ipari termelésének mennyisége 1932 végére az 1928-as évhez képest 219 százalékra *nőtt*, az Északamerikai Egyesült Államok ipari termelése ugyanez idő alatt annak 56 százalékára, Angliáé 80 százalékára, Németországé 55 százalékára, Lengyelországé 54 százalékára *süllyedt*.

Miről beszélnek ezek az adatok, ha nem arról, hogy az ipar kapitalista rendszere nem állta ki a vizsgát a szovjet rendszerrel való versenyben, hogy az ipar szovjet rendszerének minden előnye megvan a kapitalista rendszer fölött¹.

Sztálin elvtárs fenti beszédében a „termelés mennyiségé”-nek változásáról beszél. A termelés mennyiségének (volumenének) változását mérni: az iparstatisztika egyik legfontosabb feladata. Fontos ez azért is, mert az iparstatisztikának — mint a statisztikának általában — legfőbb feladata a tervek teljesítésének ellenőrzése, a tervek pedig előírják, hogy az ipari termelés *terjedelmének* (mennyiségének) mennyivel kell emelkednie.

Így a Szovjetunióban az 1946—1950. évi ötéves terv előírta, hogy az ipari termelés *terjedelmének* 1950. évre 48 százalékkal kell meghaladnia az 1940. évit.

¹ Sztálin: A leninizmus kérdései, Szikra, Budapest, 1950, 449. old.

A magyar ötéves terv is előírja, hogy az ipari termelés terjedelmének 1954-ben 86,4%-kal kell meghaladnia az 1949. évi termelést.

Vizsgáljuk meg, milyen módszerek állnak rendelkezésre a termelés (fizikai) terjedelme indexeinek meghatározására, milyen módszert alkalmazunk mi Magyarországon és melyek e módszer hiányosságai.

A termelés összterjedelmének meghatározása természetes (fizikai) mértékegységben nem lehetséges, miután az egyes árucikkek mértéke más és más (tonna, m², drb., m³, folyóméter, stb.), így ezek nem összegeezhetők. Az összegezéshez közös mértékegységet kell alkalmaznunk. Ez a közös mértékegység lehet például az áru ára. Tekintettel arra, hogy nemcsak a termelés terjedelmének meghatározására van szükség, hanem annak valamilyen alap- (bázis-) időszak termelésével való összehasonlítására, szükséges minden olyan tényező kikapcsolása (pl. árváltozás), mely nem a termelés (fizikai) terjedelmére jellemző.

„A beszámolási időszak termelési színvonalának valamely bázissal való összehasonlítása — viszonzyszám formájában kifejezve, a termelés terjedelmének indexe.“²

Általában kétféle módszer alkalmazható a fizikai terjedelem indexének kiszámításánál: vagy változatlan áron számoljuk ki az össztermelést, vagy az érvényben lévő árakon (folyóáron) és a kapott indexet a megfelelő árindexszel korrigáljuk.

Első esetben a termelés terjedelmének indexe képletben kifejezve:

$$1. \dots\dots \frac{\sum q_1 p_0}{\sum q_0 p_0} \quad \text{ahol } q_0 \text{ és } q_1 \text{ a termelés mennyisége, az alap-, illetve a beszámolási időszakban, a } p_0 \text{ a változatlan ár.}$$

A második esetben:

$$2. \dots\dots \frac{\sum q_1 p_1}{\sum q_0 p_0} \quad \text{az értékindex (a folyóáron számított termelések értékeinek viszonyítása)}$$

és

$$3. \dots\dots \frac{\sum q_1 p_1}{\sum q_1 p_0} \quad \text{az árindex.}$$

Világos, hogy a kettő hányadosa az 1. sz. képletre vezet, ugyanis

$$\frac{\sum q_1 p_1}{\sum q_0 p_0} : \frac{\sum q_1 p_1}{\sum q_1 p_0} = \frac{\sum q_1 p_0}{\sum q_0 p_0}$$

Jelenleg Magyarországon mind a tervezésnél, mind a statisztikában az 1. sz. képletet alkalmazzuk, tehát a változatlan árak rendszerét. A Szovjetunióban is 1927. évtől kezdve ezt használták egészen 1951-ig, amikor is a Szovjetunió Minisztertanácsának 1948 júliusi határozata alapján a 2. sz. módszerre térnek át.

A változatlan árakkal való számításnak minden körülmények között két hiányossága van:

1. A változatlan árrendszer az összes árucikkeknek, iparágaknak, iparcsoportoknak nem a mindenkori valóságos arányait mutatja, hanem a vál-

² D. V. Szavinszkij: Az iparstatisztika tankönyve. A Szocialista Statisztika Könyvtára. Tudományos Könyvkiadó N. V., Budapest, 1950, 111. old.

tozatlan árak időpontja árainak megfelelő arányokat. Ez a körülmény a termelés terjedelmének indexeit is befolyásolja.

2. Az új gyártmányoknak legtöbb esetben csak nehezen, vagy egyáltalán nem lehet meghatározni az eredeti időpontra vonatkozó árát.

Az első hiányosságot világosan láthatjuk a következő példából:

Az építőanyagipar volumen-indexének kiszámítása fontosabb építőanyagipari cikkek termelési adatai alapján (1947 januári áron)

Cikk-szám	Megnevezés	Mennyiségi egység	Ár	1938		1949		Indexben (1938 = 100)
				Mennyiség	Érték (millió Ft)	Mennyiség	Érték (millió Ft)	
JA 01	Tégla (kism. falazótégla egys.) ...	millió db.	190,0	647	123	397	75	61,4
JB								
08—11	Cement	1000 tonna	226,25	339	77	553	125	163,1
JB 01	Égetett mész	1000 tonna	163,38	146	24	192	32	131,5
JD								
01—11	Porcelán szig. és egyéb műsz.							
J1	porcelán	1000 tonna	8 876	1	11	3	25	300,0
01—02	Siküveg	1000 m ³	15 280	1596	24	3981	61	249,7
Építőanyagipar					259		318	122,7

Az építőanyagipar volumen-indexének kiszámítása fontosabb építőanyagipari cikkek termelési adatai alapján (1949 júliusi áron)

Cikk-szám	Megnevezés	Mennyiségi egység	Ár	1938		1949		Indexben (1938 = 100)
				Mennyiség	Érték (millió Ft)	Mennyiség	Érték (millió Ft)	
JA 01	Tégla (kism. falazótégla egys.) ...	millió db.	206,80	647	138	397	82	61,4
JB								
08—11	Cement	1000 tonna	291,05	339	99	553	161	163,1
JB 01	Égetett mész	1000 tonna	210,49	146	31	192	40	131,5
JD								
01—11	Porcelán szig. és egyéb műsz. porc.							
J1	porcelán	1000 tonna	13 080,1	1	16	3	36	300,0
01—02	Siküveg	1000 m ³	17 161,0	1596	27	3981	68	249,4
Építőanyagipar					306		387	126,5

Tehát látjuk, hogy az építőanyagipar fejlődésének dinamikája (termelés terjedelmének indexe) attól is függ (122,7, illetve 126,5), hogy milyen változatlan árrendszer alkalmaztunk. Mind az első, mind a második táblázatban az egyes cikkek dinamikája ugyanaz. Megváltozott azonban az egyes cikkek árainak egymáshoz való viszonya, hiszen az árváltozások 1947 óta a különböző cikkeknek különbözőképpen alakultak.

Az 1949. évi árak az 1947. évihez való viszonya

Megnevezés	1947	1949	1949. évi ár az 1947. évi %-ában
Tégla	190,0	206,08	108,8
Cement	226,25	291,05	128,6
Égetett mész	163,38	210,49	125,0
Porcelán	8 876,2	13 080,1	147,4
Siküveg	15 280,5	17 161,0	112,3

Világos, hogy 1949-ben egy téglá már nem ugyanannyi cementet, üveget, stb. ért, mint 1947-ben.

Ezt mutatja az alábbi táblázat:

Megnevezés	1947	1949
	Index téglá = 100	
Tégla	100,0	100,0
Cement	119,8	141,2
Mész	88,6	102,1
Porcelán	4671,7	6347,1
Síküveg	8042,4	8327,3

Ebből világosan következik, hogy a termelés terjedelmének indexe azért más, ha 1947. évi árakon, mintha 1949. évi árakon számolunk, mert az árak egymáshoz való aránya, tehát az index súlyai megváltoztak.

Az Egységes Árulistában lerögzített magyar változatlan árrendszernek az előbb említett két hiányosságon túlmenően egyéb hiányosságai is vannak:

A következőkben ismertetett vizsgálatok azt mutatják, hogy:

1. A jelenlegi Egységes Árulista nagymértékben nem egyedi, hanem csoportárakat tartalmaz és ennek következtében a dinamikát mind cikkekre, mind iparágakra nem mindenütt mutatja helyesen.

2. Az Egységes Árulista rendszeréből folyik, hogy az Árulista mindennemű változtatása a változatlan árrendszer változtatását is jelenti, ami egyúttal más dinamikához vezet.

3. A jelenlegi változatlan árrendszerben rejlő hiányosságok azt vonták maguk után, hogy az egyes iparágak önkényesen különféleképpen használták, illetőleg korrigálták a változatlan árakat.

Szavinszkij iparstatisztikai tankönyve nem ismer olyan fogalmat, mint a mi magyar Egységes Árulistánk, tehát ahol meg vannak jelölve egyrészt azok a cikkek, amelyeket tervezni vagy a statisztikában jelenteni kell, másrészt feltüntetni magukat az árakat is. Szavinszkij ezt a két fogalmat — tehát a jelentendő gyártmányok jegyzékét és a változatlan árak jegyzékét — egészen külön tárgyalja és különválasztja. Az elsőt beszámolási gyártmányjegyzéknek nevezi és azt mondja: „Gyártmányjegyzéken olyan gyártmányok jegyzékét értjük, amelyeknek gyártására vonatkozóan a vállalatok kötelesek természetes mértékegységben jelentést tenni, függetlenül attól, hogy az egyes gyártmányokat az illető vállalatnál milyen mennyiségben gyártják. Az illető iparág keretében termelt gyártmányok fajtánkénti megoszlásának sokféleségétől és végül a termelő vállalatnak az adatgyűjtési szervhez az adatszolgáltatás szempontjából való közelségétől függően a gyártmányjegyzék lehet igen részletes, vagy lehet ellenkezőleg, csak általános (összevont).“³

A változatlan árak kérdésénél Szavinszkij árjegyzékről beszél és megjegyzi, hogy az 1912. évi árakról azért kellett letérni, mert fajta és minőség szerint nem különböztette meg eléggé a gyártmányokat.

Az a körülmény, hogy az Egységes Árulista nagy mértékben a csoportárakat használja változatlan árként, kétségtelenül hibákat okozott mind

³ I. m., 70. old.

addig ez már az egyes cikkekben jelentős eltérést mutat, hiszen nem mindegy az, hogy az első negyedévről a másodikra a traktorgyártás 18,8%-kal, vagy 13,3%-kal emelkedett. Ugyancsak nem mindegy, hogy például az eszterga-, gyalu- és vésőgépek termelése az I. negyedévről a II.-ra 6,1%-kal, vagy 13,4%-kal emelkedett.

2. Egyes iparágban a változatlan árak annyira helytelenül mutatták a dinamikát és annyira eltértek a valóságos helyzettől, hogy a vállalatok, sőt központok vagy főosztályok a változatlan árat csak a Tervhivatal és a Statisztikai Hivatal felé használták, míg saját maguk folyóárral dolgoztak (nyomdaipar, vegyészeti ipar).

3. Néhány helyen — így a finomkerámiában, üvegyiparban, stb. — az Egységes Árulistától eltérően egy gyártmányonkénti árjegyzéket dolgoztak ki és már az 1951. éves tervezéshez is ezt használták fel. Miután a Statisztikai Hivatal az 1951. éves tervezésnek megfelelő adatokat begyűjtötte 1950. évre vonatkozólag is, így megmutatkozik az az eltérés, amelyet a dinamikában az Egységes Árulista szerinti termelési érték mutat és a gyártmányonkénti árjegyzék szerinti termelési értékek mutatnak:

Cikk száma, megnevezés	Időszak	Dinamika az Egységes Árulista alapján Index 1950 I. negyedév = 100	Dinamika az 1949. július 1-i gyártmányonkénti egységárak alapján Index 1950 I. negyedév = 100
JD Nagyfeszültségű szabadvezetékű függő porcelán szigetelők	I. negyedév	100,0	100,0
	II. "	207,2	234,3
	III. "	185,0	219,6
JD Nagyfeszültségű szabadvezetékű állószigetelők	I. negyedév	100,0	100,0
	II. "	196,2	204,0
	III. "	213,8	293,3
JD Sajtolt, kisfeszültségű porcelán szigetelők	I. negyedév	100,0	100,0
	II. "	105,5	105,9
	III. "	103,5	115,0
JD Edényárúk	I. negyedév	100,0	100,0
	II. "	102,8	101,9
	III. "	110,7	115,0
JD Egészségügyi ködedényárúk	I. negyedév	100,0	100,0
	II. "	113,9	106,9
	III. "	114,3	107,5

Látjuk, hogy az egyes cikkek dinamikájában jelentős eltérés mutatkozik.

4. Néhány iparágban — így a ruházati iparban, finommechanikában és faiparban — nem készítették ugyan új árjegyzéket, de a cikkek legnagyobb részére új, változatlan árakat vezettek be azzal az indokolással, hogy lényegében az Árulistában az a gyártmány nincs benne. Így például az Árulistában szerepelt köpeny 700 forintos árral; azt állították, hogy a 900, vagy 1000 forintos köpeny nem szerepel, így arra új, változatlan árat képeztek.

5. Néhány iparágban, ahol elég részletes az Árulista, a jelenlegi változatlan árrendszer kielégítő (textilipar, élelmezési ipar).

Mind ezekből következik, hogy mindaddig, amíg a termelési volumen indexének kiszámítására változatlan árakat alkalmazunk, szükséges meg-

vizsgálni azt, hogy hol tartható fenn a csoportárak rendszere, hol szükséges gyártmányonkénti árak megállapítása és le kellene rögzíteni a változatlan árak jóváhagyásának rendszerét is. Megnyugtató megoldást nyilván csak az fog hozni, ha a Szovjetunió példájára mi is árindexmódszerre fogunk áttérni.

A jelenlegi rendszer összes fentebbi hiányosságai nem azt jelentik, hogy ez használhatatlan, hiszen a néhány százalékos hibalehetőség eltörpül a mellett a tény mellett, hogy a szocializmus gyors építésében elért sikereinket és a termelés emelkedésének arányait lényegében kielégítően mutatja.

Amint azonban a tervezés és építés más területein is finomítjuk, pontosabbá tesszük munkánkat, úgy a termelés terjedelme indexeinek meghatározásánál is erre kell az irányt vennünk.

Megjelent a **„SZÁMVITEL“** II. évfolyam 1. száma

KIVONAT A TARTALOMBÓL:

HÁZI ÁRPÁD:

Számvitelünk feladatai és a számviteli képesítés

JAKAB ERZSÉBET:

Vállalaton belüli önálló elszámolás a csehszlovák iparban

SZ. BARNGOLC:

A moszkvai Kaucsuk-gyár komplex-brigádjának harca a forgóeszközök forgási sebességének meggyorsításáért

GADÓ OTTÓ:

A mérlegbeszámolók rendszerének bevezetése

PROKOFJEV:

A szovhozok számvitele

HÁKLÁR LÁSZLÓ—TANCSIK LAJOS—TISZAI ISTVÁN:

Az építőipari számvitel egyes kérdéseiről

BARÁT GYÖRGY—FEKETE GYŐR LÁSZLÓ—VIDA FERENC:

Számviteli felsőoktatásunk jegyzeteinek és tankönyveinek bírálata

N. I. ILJIN:

A számviteli dolgozók munkájának megszervezése a szovjet kereskedelemben

Számviteli ankétok

Könyvelési tanácsadás